

נשים במקרא מגילה - לקט מקורות : מאת הרב אריה פרימר

(6) אף הן היו באותו הנס — מקורות בתלמוד

בבלי שבת כג ע"א:

אמר רבי יהושע בן לוי : נשים חייבות בנה חנוכה, שאף הן היו באותו הנס.

בבלי פסחים קח ע"א:

אמר רבי יהושע בן לוי : נשים חייבות באربع בוסות הלו, שאף הן היו באותו הנס.

בבלי מגילה ד ע"א:

אמר רבי יהושע בן לוי : נשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס. ואמר רבי יהושע בן לוי : חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשונתה ביום , שנאמר : "אלתִי אָקֹרֶא יּוֹם וְלֹא תַעֲנֵה וְלֹילָה וְלֹא דּוֹמֵה לִי" (תהלים כב, ג).

ירושלמי מגילה פרק ב הלכה ה :

בר קפרא אמר : אGRID לקרותה לפני נשים ולפני קטנים, שאף אותן היו בספק . רבי יהושע בן לוי עבד כן — מבנש בניו ובני ביתניה וקרי לה קומיהון ..

(7) תוספות פשחים דף ק"ח ב :

אף הן היו באותו הנס.

פירוש רשbam שעיל יון נגאלו [בשכר נשים צדקות שהיו באותו הדור נגאלין, סוטה י"א ב] וכן בມגילה על ידי אסתה, זבחנות על ידי יהודית. וכשה ד"א" משמע שאין עיקר. ועוד דבר שלמי גריס : שאף הן היו באותו ספק — משמע ספקה לדחשميد ולארגוג ולאבה.

(8) בבלי ערכין ב ע"ב :

הכל כשרין לקרות את המגילה. לאתווי מיין ? לאתווי נשים / וכדרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי : נשים חייבות במקרא מגילה.

משנה קידושין פרק א משנה 2 :

כל מצות הבן על האב — האנשים חייבין והנשים פטורות, וכל מצות האב על הבן — אחד אנשים ואחד נשים חייבין, וכל מצות עשה שהזמן גרמה — האנשים חייבין והנשים פטורות, וכל מצות עשה שלא הזמן גרמה — אחד אנשים ואחד נשים חייבין.

ול כל מצות לא מעשה, בין שהזמן גרמה בין שלא הזמן גרמה — אחד אנשים ואחד נשים חייבין, חוץ מל תשחית ובל תקיף . ובל תטמא למתיים .

טופטפה שם פiska :

אייזו היא מצות עשה שהזמן גרמה ? כגון סוכת ולולב ותפילין. אייזו היא מצות עשה שאין הזמן גרמה ? כגון אבידה ? ושילוח הקו ? מעקה ? וציצית ? רבי שמעון פוטר את הנשים מציצית מפני מצות עשה שהזמן גרמה .

בבלי קידושין לד ע"א :

כל מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות. וכללא הוא ? הרי מצחה, שמחה , הקהיל , דמצות עשה שהזמן גרמא, ונשים חייבות. ומתו, והרי תלמוד תורה, פריה ורבייה, ופדיון הבן שלא מצות עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות. אמר רבי יוחנן : אין למדין מן הכללות ואפיו במקום שנאמר בו חוץ .

בבלי ברכות ב ע"ב :

אמר רב אדא בר אהבה : נשים חייבות בקידוש היום, דבר תורה. אמר ר' ? מצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ...

אמר ר' אמר קרא : זכור ושמור . כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, והני נשי הויל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה .

תוספות

בתפללה פשיטא כיוון דכתיב "ערוב

ונבר וצתרים אשיכחה ואהמה"

— כמצות עשה שהזמן גרמא הוא,

כא משמע

לא משלםلن דר חמינו גננה. ורש"י לא

גריס לי,

שהורי תפלה דרבנן היאן

ומאי מצות עשה שייכי בהיא ? ומכל

מקום יש לישב, דהא הל דרבנן ונשים

פטורות מהאי פעם,

רכ/ט
כ א"

אם מגילה דנים היבום בה וכא' ביה' גאים נשים מוציאות את הרבים ירי חותמן במגילה.

בפיו הדש אות ב':
 אין לסמור על דברים אלו, אלא מברכות על מקרא מגילה כמו האנשיים.^๒
 מבנו אברהם אוט ו':
 ורומדרש בגעולם במונע דלא תקרא לעצמה, רק תשמעו מאנשיים.

צ' צירוף אשה לעשרה לפירוסומא ניסא
אולחן ערד א'ו'ח תרצ' י'ה :
מגילת ב'יד ובטוו צרייך לחזור אחר ע'ג

ספר העייר (עשרה הדרות) הלכות מגילה:
כי היכי דזמנgot [לעצמך] ואין מ策רפות לויומן, וכי נמי איןן
מצטרפות לכתילה.

רביינו נסים פירוש לאלאפסי מגילה סימן אלף פא :
 היאך אפשר שמצויאות אנשי ידי קרייה . ואין מצטרפות עמהם
 למניין ? ודאי הוא מצטרפות. וכי תמייא, אמרاي לא חיישין הכא לפירוטה ?
 אפשר לומר, שעל ידי צירופן אין שינוי במתבוך הברכה , אבל בזימונו
 יש שינוי במתבוך ברכת המזון.

כ' י' ק' א' ז' ז' היליך הכא [לארופם] לי', אינם אלא לפוטנמי ניסא בעלמא, ולא חשיב צירוף כלוי האי כיוון דחיבותה במ"מ, מצטרכות.

הגהות הרמ"א שם: ויש להסתפק אם נשים מצטרפות לעשרה.

הלויכת גזירות פטץ יס .
גשים ועבדים וכטנים פטורין מקריאת מגילה אלא שחיבין במשמע
הואיל והכל היו בספוקה הכל חיבין במשמע .

פסקין הרא"ש מגילה פרק ראשון סימן ד :

נשים חיברות במקרא מגילה. לשון מקרה מגילה המשמע, שיכולות לקרויה ולהוציא אנשים ידי חותמן. ואמרינו נמי בראש ערכין: הכל כשרין לקרויה את המגילה... לאתו נשים — ממשמע, שמרבה נשים אף לקרויה ולהוציא אנשים, וכן פירש רש"י.

ובעל ההלכות פסק, שהנשים אינן חייבות אלא בשםימה, אבל קריאתה אינה מוציאה אנשים ידי חובתן שחביבין בקריאת, ועוד שישמעו מפי אנשים המחויבין בקריאת כמותן, ואין שמייתן מנשים חשובה כאילו הם עצם קורים. והביה ואיה מן התוספთא: טומטום ואנדראוגינוס ^ז, חייבין ואין מוציאין את הרביט ידי חובתן. וצריך לתרץ לפ' הלכות גדולות ותוספთא הא דאמר בערךין: הכל כשרין לקרות לאתווי נשים, לא שיוציאו אנשים בקריאתן אלא דוקא נשים... שהאשה מוציאה תבררתה.

דמלות נסח שאותן בכרמל כו' : **באמת** חלומו כן מכיר לך זו .
 להן זו מענין מכתמי ולו מיידי לא חלום NEG גרכו ותכל לו מהילא
 וככל ה' לויי כמתקלה הוו זפ' מ' טמותו (כליות דר' כו'טס) כו'לה לדלק
 מכלן לדקיס מיניות ברכבתammoon דלו'יטם מודלוליה ה'הו'ליס י'ז
 חוכמן ופליך קען לילך למיימר לדו'יטם חלוך כב' ע' ולח'ל שיעורו
 לרבען ומפיק דרכ'נו'ל'וטספוך קהני גבי כרכבתammoon דלון טה ועבד
 ויקען מוליאין חט' קרביס י'ז' ווקען אהי'יכם לולוקמי כטה'ל שיעורה
 דחו'יטם וה'ן כו'ל לדלק מילון 'רכבתammoon לדו'יטם דולמוך אל
 כי לדו'יטם'ל'ו'ן דה'ן נלטפה' ל'ימן כלתנן פליך קלטה' טה'לנו
 (ט' ד' מ') להן מוליאיות עז'ע' פ' באה'ל'וטס מוליאין טה'ל'ו' ליט' דמקב' מפי
 ח' נמי מקס לרכיס זילם כה' מלטה' דאג'י מגילה י'ז' מוכבן במיגל'ה' ;
 ופי'יך כב' ג' ודר'ן נקס מוליאים לח'ט הארכיט' י'ז' מוכבן במיגל'ה' ;

קרבן נתנאל
אל אנטון פולק
ויליאם אנטון פולק

תרטפט שהכל חיבים בקריאת מנילה. וכן ו' סעיפים:

א' האבל חיובים בקדאיותה אגשים (א) * ונשים ונרים * וערבים (ב) משוחררים יזמנניים

באל הטלה שיטבע מ' שהוא חייב בקריאתך לא פיכך אם הוא ה' הקורא (ה) * יתפרש (ו) או יתקטן אן שיטה (ז) * את הקטנים לקוראה : ב' * הקורא ואחד השטעמן הקורא (ה) יצא ידי חברתו והוא

ירבע והאחרים אינם יiores אסף פורבר את רולו ואמ בולו יריביה כל אחד ואחד (א) יוציא מהשומע מטנו (ב) לא יוציא (ג) יוציא שחנויות אינם מוציאות את האנשים. סגנ וילו (ח) קס קלים קרלס (ג) לעמנס מבלס לומזע מגילס צהילס חייכת בקריהה (מלדי פיק דמניגלא): ג' (ט) יאנדרוגינוס (י) מוציא מאנו (יא) ולא שאינו מאנו (יב) טומטום ומוי שחציו עבר אפי' מאנו (ז) אינו מוציא. סגנ (ז) יין דליפי הַת (ס) עללו לוין מוליך וויניך נטמווע מלהוויס (צ'י): ד' חזומע מנילה ממי שהוא מודר הנאה מטנו (יד) יצא: ח' * טקום שאין טנין אם אחד ואם כעס כס פס' אל' אלמדלי כעס לרהייז ותוא' לתמאנ סכל'ס נפיך דמניגלא ח' קס

שערי תשובה

התקין טהנגי לחיינך מוריון נטושים. וקען לסתון וחאה לנווה ג"ז, ועיין
בשלול החרן: (ב) גל יונן. ו"ג פסק דכאנוען מן המתרחן יהונ כדריכן
בנמרוד: (ג) גל נסומה. וכמדריך היגייניס רות כתוב דלאן תקרת
לעטתמה רק חצעת מהותcis: (ד) גל מושה. ר"פ' גל"ד דבשים
מושיכיות חביבים זה גרע עפי עכ"ז: (ה) גלחו יהו מוריון. כיינו
למל"ר ודבשים להן מוריונות חביבים ב"ז, וכשהר קיוב חסר לפניו גל דק
ככלון ע"ט: (ו) גלצמו. וכ"ג כתוב בסמס מג'רייל' ספיטוח עדידיין
עטיש טקירה יהוד נוכלים, וכ"ד קמ"נ מטעס ברור עס הדרת מל'

משנה ברורה

(רכ' ז' ועטס קריית המתגלה כי רך מד'ס ומוחינו כל קען כי נ'ג'ר רק מדרכון ומפקח חד דרכון. וכשה ליעל בסימן תרע'ה ס'ג היכין הקמחייב דיס' מ' במקביה בקען דכגיט למיניך שוכן לאוילם יהודיס כבלדיקתו (יב) וב'ה' לאענין קרחת המתגלה ושין נמקרוי דיעיס שכתוב בסמס קמל לחוי דמקומות הדרקן צבון סס טנאים ב��וייס נמקרין מניגלה וכול לאוילם קען דכגיט למיניך: (ז) ו'ה' ח' האסם טnis מומלחות וכו'. וכן דמי לר' מנכס (זג) דצמ' מגילה דקי' כמו קריית מהוילם מפעי כנור הנ'בו' ולען הפליט ליחוד זונא'ה מלוילם מסען לא פלוג ונס (יד) לדיפר דיז'ה ח'ינה חייכת בקריריה רך גט羞 וכדליך מווים ומקרי טנינה מהוייכת בלבך לנגי'ה וו'ם גאנל מס' מלוילם (ל'ג' ר'ה' הכרהה: (ח) הס האסם קרחה וכו'. וענין דס' לא מי' נטעויל (ל'ז) חדל הא' לא' מי' טירקה' לאפ'יא תרעל' (ט) גולדונג'וים. יט' לא' (ו') וארכות זונקאות: (ו) מלויל' דהו'ן בר'ה בפל' ענו'ם נס הצעי' כיר'ה בפ' ט'מו'ה ק'ו': לדביס' מלוילם קלח'יס' וו' גרע עפי' (ו'ה' דכענין ס'ט'ויל'ה גת' ו' א'�ו' מלויל' דט'על' וא' וו' זונק'ה (ט'ה' ז' דפל'ויל' מ'ע' וכו'). ו'ה' ק'ו' מהר ט'ס נ'ו' גדר מיריות: (ו'ג') ד' זוק'ה לולעת נס'וכו'ר'ה דינ'ס' ה'ין זונק'ה ומיטק' גדר טיריה וכו' (ז' זוק'ה לולעת נס'וכו'ר'ה דינ'ס' ה'ין מוי' לנטער (כח) דקרית המתגלה הוא כו' תפל'ה דכענין ער'ה יעכ'ל לא' נתחוו' לפצור ח'יר'ו י'ג'ו' מ'ע' ס' כולס' זונלייס' ז'גמ' ה' ת מלך חמנס נ'ג'ר וגעה יהוד' דעתס' כהע'ג'ע' דכל' חד' יוקראן:

כיאור הלכה

שער הארץ

ועת מקודם שנקה קרבון
חגלה נס און תאן א' 33-41
א' קראן קען קערן ע' ס' 1

מהו כבוד הצלב ונשים בקריאת המגילות ובתפילה שלחן

הרבי יהודה הרצל הנזקן

36 ז/ג
 ואינו נכון מה שפרש הקרבן נתנה אל בכונת החוספות שאין אשה מוציאה נשים רבות ידי חובתן משום דזילא בהו מילתא אבל להוציא אנים בלבד וכי אין מוציאין אפילו אשא לאיש אחד דין מחוייבן בדבר הו דלא כמו שכח מ"א בס"י רע"א עכ"ל וכן כתוב בהגותוי נתיב חיים על גליון השלחן ערוך בסימן רע"א והביאו בשער הציון במשנה ברורה סימן חרפ"ט אות ט"ו ולא ראה חוספות הרא"ש במסכת טוכה שם שכח אי נמי זילא בהו מילתא באנשים דיויציאו נשים מיד דהווה אמגילה בנשים חייבותכה וקאמר בה"ג דין נשים מוציאות את הרבבים ידי חובתם במגילה עכ"ל. גם לפלא על המשנה ברורה שהעתיק דעה ייחודאה זו של הקרבן נתנה אל נגד משמעות כל הראשונים שכחכו שנשים יכולות להוציא נשים אחרות ולא חילקו בין יחידה לרבות, וקריאת המגילות היא כנגד הלל כמו שאמרו במסכת מגילה דף י"ד עמד א' וכחוב ותען להם מרמים שיירו לה' כי גאה גאה וגוי עכ"ל ואמרו במכילתא שאמרה שירה לנשים וכן פרש"י. והאחרונים דחו מה שלמד במאן אבריהם סימן חרפ"ט סעיף קטן ו' מן המדרש שאשה לא תקרא אפילו לעצמה ועיין בבאוור הגרא"א ועיין בראבייה סימן תקס"ט שכח לעצמן דבר פשוט דמצאו למקרי דמצאו להדליק עכ"ל. והלכה למעשה לע"ד נשים קוראות המגילות להוציא עצמן בין לאחת בין לציבור נשים. ובકורת היצל הגרא"ג פעלדער שליט"א בטאראנטה והסתכנים גם כן, כי יתן לו רפואה שלמה לאוינו"ש.

Excerpted from "WOMEN'S PRAYER SERVICES - THEORY AND PRACTICE; Part 1: Theory

by Aryeh A. Frimer and Dov I. Frimer, *Tradition*, 32:2, pp. 5-118 (Spring 1998).

(Revised March 17, 2000)

Women and Minyan for Reading the Megillah

The consensus of leading *aharonim* is that ten women alone indeed do constitute a proper *minyan* for both the reading of the *Megillah* (in a regular year and even on Purim Meshulash) and reciting of the *ha-rav et riveinu* benediction. See:

- R. Mas'ud Raphael Alfasi, *Resp. Mash'ha de-Rabbevata*, addenda at end of II, sec. 689.
- R. Joseph Hayyim al-Hakam of Baghdad, *Resp. Rav Pe'alim, O.H.* II, sec. 62.
- R. Moses Hayyim Lits Rosenbaum, *Sha'arei Emet*, 3, *Hilkhot Megillah*, *Hemdat Aryeh* 4:5.
- R. Jacob Israel Algazi, *Hug ha-Arets*, sec. 3.
- R. Joseph Hayyim Sonnenfeld, *Resp. Salmat Hayyim*, I, sec. 101.
- R. Zevi Pesah Frank, *Mikra'ei Kodesh, Purim*, sec. 35 and 50 (note 3).
- R. Avraham Yeshayahu Karelitz, *Hazon Ish*, O.H. sec. 155, no. 2.
- R. Isaac Halberstadt, *Shnai Sarei ha-Kodesh*, p. 16.
- R. Sraya Devlitsky, *Purim Meshulash* chap. 2, parag. 8 and 9 and addendum thereto.
- R. Hanoch Zundel Grossberg, *Iggeret ha-Purim*, first edition chap. 7, parag. 2, second edition chap. 8, parag. 3.
- R. Ovadiah Yosef, *Yabia Omer*, VIII, O.H. sec. 23, no. 27 and sec. 56, end of no. 4; R. Ovadiah Yosef, *Likkutei Kol Sinai*, p. 47, sec. 23; R. Yitschak Yosef, *Yalkut Yosef*, second edition, *Hilkhot Mikra Megillah* 7.
- R. Eliezer Waldenberg, *Resp. Tsits Eliezer* XIII, sec. 73.
- R. Joseph Shalom Eliashiv (personal written communication to AAF, 27 Adar 5754, March 10, 1994).
- Questioner in *Resp. Mishneh Halakhot, Mahadurah Tanya*, vol. 1, O.H. sec. 550.
- R. Joel Schwartz, *Adar u-Furim*, chap. 8, sec. 5, parag. 2 and 3 and note 11.
- R. David Auerbach, *Halikhot Beita* chap. 24, sec. 17-21 and notes 33, 34, 44 and 48.
- R. Moses Mordecai Karf, *Hilkhot Hag be-Hag: Purim*, chap. 8, parag. 13 and 14 note 32 and addendum to chap. 8, parag. 13 note 31, p. 218.
- R. Yehudah Herzl Henkin, *Tsibbur Nashim be-Keri'at ha-Megillah, Keshot*, 4 (Adar II/Nisan 5755), sec 14, p. 8-10.
- Rabbis Joshua Katz and Mordechai Nagari, *Ma'alot*, no. 185, *Parshat Tetsaveh* 5756; *Halakhah Sedurah*, sec. B, no. 5.

However, *other* poskim dissent:

- R. Shlomo Kluger, *Hokhmat Shlomo* O.H. 689:5.
- R. Hayyim Sofer, *Kaf ha-Hayyim* O.H. 690:120.
- R. Jehiel Mikhel Epstein, *Arukh ha-Shulhan* O.H. 690:25.
- Rabbi Menashe Klein, *Resp. Mishneh Halakhot, Mahadurah Tanya*, vol. 1, O.H. sec. 550.
- R. M. Feinstein [quoted by R. Dovid Katz, "A Guide to Practical Halakha—Chanuka and Purim" (New York: Traditional Press, 1979)], VIII, Laws of Purim, sec. 14, no. 15, p. 134].
- R. Shlomo Zalman Auerbach cited by R. Nahum Stepansky, *veAleihu Lo Yibol*, I, O.H., sec. 431.
- R. Raphael Evers, *Resp. vaShav veRafa*, O.H., sec. 31 suggests that the *minhag* is to be stringent.

Women's Megillah Reading

Many *poskim* maintain that there is no *halakhic* problem with women reading *Megillah* for themselves, individually or in a large group. It should be emphasized that these *poskim* are referring to a women's *Megillah* reading exclusively and no generalization can be made regarding women's services. See:

(1) In October 1985, R. Mordechai Tendler indicated that R. Moshe Feinstein had no objections to such a reading.

(2) Beersheba Chief Rabbi Elijah Katz, *haEshel (Bita'on haMoetsa haDatit Be'er Sheva)*, XIII (Nissan 5736), pp. 41, 42 and 48.

(3) Ma'aleh Adumim Chief Rabbis Joshua Katz and Mordecai Nagari, *Ma'alot*, no. 185, *Parshat Tetsaveh* 5756, *Halakhah Sedurah*, sec. B, no. 5 and conversation with Dov I. Frimer, March 23, 1996.

(4) R. Raphael Evers, *Resp. vaShav veRafa, O.H.*, sec. 31.

(5) R. Yehuda Herzl Henkin, *Hadarom*, 55 (*Elul* 5746) p. 33-41; *Resp. Bnei Vanim*, II, no. 10; *ibid.*, III, sec. 7.

(6) R. Gedaliah Felder, cited by R. Henkin - in *Hadarom*, *ibid* and conversation with Aryeh A. Frimer, April 29, 1992.

(7) R. Ariel Pikar, *Tehumin* 18 (5758), pp. 361-368.

(8) R. David Cohen, conversation with R. Shael I. Frimer, March 1979, and to Aryeh A. Frimer, March 1980.

(9) R. David Feinstein, conversation with Aryeh A. Frimer and Noach Dear, March 26, 1991, and to Aryeh A. Frimer, Dov I. Frimer and Noach Dear, March 19, 1995.

(10) R. Levi Yitzchak ha-Levi Horowitz, The Bostoner *Rebbi*, conversation with Mr. Noach Dear, March 1990 - however, on April 13th, 1997, the *Rebbi's gabbai*, Nesanel Peterman, wrote the following: "Since the *Rebbi* considered this issue in the early 1990's, the whole question of women's 'rights' has become more complex and the *Rebbi* would like to consider the wider issues further."

(11) R. Aharon Lichtenstein, conversation with R. Chaim Brovender, March 1992 and February 1994, and to Dov I. Frimer, October 21, 1992 and February 19, 1994, also permits a women's *Megillah* reading. Nevertheless, R. Lichtenstein does advise Jerusalemite women not to hold such a reading when the fifteenth of *Adar* falls on *Shabbat* (known as *Purim meshulash*). While most authorities agree that ten women do constitute a *minyan* for *mikra Megillah* even on *Purim meshulash*, a minority dissent. R. Lichtenstein maintains, therefore, that it is best to be stringent so as to be sure that one's obligation has been fulfilled. Rav Aharon explained that the *Rov* (Rabbi Joseph B. Soloveitchik) preferred that women be *machmir* for the same reasons (to be *yotzei kol ha-dei'ot lekhathila*) every year. Hence, the *Rov* preferred that women did not have their own service for *mikra Megillah*.

(12) R. Aaron Soloveitchik, in a taped conversation with Dov I. Frimer, July 8, 1997, ruled that in those communities, such as in Israel, where there is already an established custom to have a second *Megillah* reading for women, it is irrelevant whether the reader is male or female. Elsewhere, where such a *minhag* is not so common, a special women's *Megillah* reading should not be permitted (for hashkafic and public policy reasons).

(13) R. Ovadiah Yosef, *Yabia Omer*, VIII, *O.H.*, sec. 56, end of no. 4 writes: "...the custom of women who make a *minyan* by themselves for *mikra Megillah*...should be encouraged." Indeed, his son R. David Yosef, *Torat ha-Moadim: Hilkhot u-Minhagei Purim ve-Hodesh Adar*, sec. 5., note 9, p. 139, s.v. *ve-ha-Rama*, indicates that despite the rulings of *Magen Avraham* and *Korban Netanel*, Ashkenazi (and certainly Sefardi) women can read for other women.

Both of the past Chief Rabbis of Israel have published opinions against women's *Megillah* readings:

Former Sefardic Chief Rabbi R. Mordechai Eliyahu is quoted by R. Moses Harari, *Mikra'ei Kodesh - Hilkhot Purim*, chap. 6, parag. 8, note 30.

Former Ashkenazic Chief Rabbi Abraham Kahana Shapira is quoted by his assistant R. Zalman Koitner, in a letter distributed by a group called "Women of Efrat for the *Achdut of Halakhah*" and published in the newspaper *Yom ha-Shishi*, 15 *Adar* 5791 (March 1, 1991), p. 8. R. Shapira's letter indicates that although "...*halakhically*, a woman can read for other women", nevertheless "one should not change the prevalent custom" which has followed the more stringent ruling of the *Mishnah Berurah* (*Korban Netanel*).

R. Menashe Klein also dissents: see, *Mishneh Halakhot, Mahadurah Tanya*, vol. 1, *O.H.* sec 550. As noted above, the *Rov* (Rabbi Joseph B. Soloveitchik) preferred that women be *machmir* in order to be *yotzei kol ha-de'ot*.